

Recenze

EVROPSKÁ UNIE NÁVRATEM K MOCNÁŘSTVÍ, RUSKO A AMERICKÁ NOSTALGIE(?)

Timothy Snyder: *The Red Prince. The Secret Lives of a Habsburg Archduke.* Basic Books, Member of the Perseus Books Group, New York 2008.

Jak nově psát dějiny nás poučili Američané již jednou v rámci své New History. Místo hledání historických determinant, studia ekonomických zákonitostí a balance politických systémů nám předestřeli to, co objevili jako příslovečnou Ameriku sami sobě: tedy staré evropské dějepiscectví, atraktivní příběhy lidí, jejich všední dny, mikrohistorii, jež však tahala za drátky velkých dějin. Historik musí umět psát, to věděl F. Palacký a před ním třeba N. M. Karamzin – a tento míč se znovu vrací do hry. Dějiny tzv. východní Evropy, východní proto, že jde většinou o bývalé sovětské satelity, i když ležící mnohdy západněji než tzv. Západ (příklad Prahy, Vídně a Helsink to může dobře prezentovat), jsou stále v módě, zvláště posledních dvacet let. Generace historiků se směnily: místo strnulých ideologů studené války jsou tito jako autor přítomné knihy Timothy Snyder (profesor historie na Yale, doktorát získal v Oxfordu r. 1997, fellowship v Paříži, Vídni, Varšavě a na Harvardu, autor oceněné knihy *The Reconstruction of Nations*, 2003, dále *Sketches from a Secret War*, nositel polského vyznamenání *Pro historia Polonorum*, zjevně soustředěný na historii tzv. východní Evropy, zejména v dějinných zlomech) relativně mladí, pružní, poučení, především znají velmi dobře příslušné jazyky, dějiny, literaturu a kulturu, dnes se volně pohybují po otevřené Evropě, udržují si však svůj americký odstup a jistou – jak to tak cítím – nadřazenost. Jako Američané – na rozdíl od britské tradice – jsou dostatečně emotivní, metaforičtí, symboličtí, aby v dějinách hledali spíše než zákonitosti intuici, osudová znamení, vůli, osobnosti. Ostatně Snyder svou knihu uvádí mottem z Nietzscheho, což je již samo o sobě příznačné: „Tento život, věčný život“. I když se kniha jmenuje Rudý princ (a autor to vysvětluje), nejde o bolševického aristokrata (rudá se asi stále lépe prodává), ale o Wilhelma von Habsburg-Lothringen, tedy o Viléma Habsbursko-Lotrinského, i když Rusko se skutečně stalo jeho osudem v podobě Ruské říše a potom SSSR. Jinak procházel jako všichni šlechtici ve 20. století obdobím velkých mocenských zvrátů, kdy se musel přizpůsobovat a vtlačit svůj habsburský sen do nových poměrů. Sugestivní Snyderovo líčení může vést k představě, že za vším v Evropě byli Habsburkové, že se vlastně převraty ve východní Evropě a utvořením Evropské unie jejich sen realizoval. Náзор, že se splnil jejich dávný restaurační sen, však sám autor, i když si s myšlenkami na věčnost aristokracie zjevně pohrává, nesdílí.

Historik dobře promyslel i kompozici své knihy. Začíná jakoby koncem, tj. tím, jak kněžna Maria Krystyna čte v kdysi svém polském zámku v Žywci knížky a

kam mezitím přijdou nacisté a potom stalinisté. V roce 1948 leží v sovětském vězení v Kyjevě mrtvý ukrajinský plukovník. Byl špiclem ve Vídni, pracoval proti Hitlerovi, potom proti Stalinovi, byl unesen sovětskou tajnou službou, souzen a odsouzen k 25 letům – ve vězení však vzápětí zemřel na tuberkulózu. „Once upon a time“ – a opravdu to zní jako pohádka, i když konec není vždy dobrý, spíše z habsburského hlediska dějinné vyústění. Příběh označený jako „Gold“ je popisem oslav šedesátého výročí panování Františka Josefa (1848–1916, životní data 1830–1916), kdy se ve Vídni roku 1908 inscenoval příběh Habsburků od Rudolfa, vítěze z Moravského pole, jako sled mocenských triumfů, současně však již byl vidět úpadek – celé 19. století včetně pádu Říše římské národa německého bylo spíše přehlídkou proher a katastrof. Další barva je modrá („Blue“) symbolizující arcivévodovo dětství na moři (Terst, ostrov Lošinj v dnešním Chorvatsku) a jeho souvislost s habsburským snem ovládnout z Jadranu znovu světová moře. Zelená („Green“) pak ukazuje na poznávání Turecka a vůbec evropského východu a jihovýchodu, tedy Ruska a Balkánu, rudá („Red“) nás přibližuje první světové válce, v níž se rozehrává ukrajinská karta: ta je vlastně středem pozornosti po celou dobu, neboť Habsburkové se nově identifikovali se dvěma zeměmi, kde si chtěli udržet vliv; zatímco Stefan se usadil v Polsku, stal se Polákem a sdílel s obyvateli osudy země, Wilhelm jako Vasyl Vyšyvanyj (demonstrativně nosil vyšívanou ukrajinskou košili) se znalostí ukrajinštiny vsadil na emancipaci země, jež byla rozdělena mezi dvě země (vidíme, že ta humorná epizoda, jak Jára Cimrman učí děti jiného arcivévy Ferdinanda českému vlastenectví, je zcela v řádu těchto příběhů). Snyder nás obezřetně provádí složitostmi politiky za první světové války, ruských revolucí a těsně poválečného stavu včetně pokusů Habsburků o restauraci v Rakousku a později v Uhrách. Zde vytáhl Wilhelm slabou kartu, ale peripetie ukrajinských dějin jsou tu podány s neobyčejnou sugestivností ve všech paradoxech, jež jako by odpovídaly tomu, z čeho se zrodila autentická ukrajinská literatura - z burlesky, travestie a heroikomiky. Šedá („Grey“) symbolizuje stínové krále, kteří pretendovali na polský nebo ukrajinský trůn, ale vše se ukázalo jako utopie, neboť v pohybu byly jiné dominantní síly. O tom je kapitola označená bílou barvou („White“) – Agent of Imperialism.

Další partie se odehrává ve veselé/homosexuální Paříži (Gay Paris), kde Wilhelm podporovaný penězi ze zbytkových polských majetků spřádá další plány a způsobí asi nechtě politický a mravnostní skandál: Francie 30. let s její Lidovou frontou, složitou zahraniční politikou, ústupky Hitlerovi je tu podána ve vši barvitosti i s tím, že dějiny tu do značné míry určují ženy a sex. Wilhelm si také zakoketoval s fašismem, spíše však italského typu, i když se smířoval i s německým nacismem, rozhodně se mu však některé rysy německého nacismu nelíbily, včetně jeho zruďného antisemitismu.

Recenze

V těchto částech knihy je pozitivní zejména Snyderova schopnost nebýt schematický, sledovat detaily a zákruty lidských životních drah a ideologie a praktickou politiku ve vší komplikovanosti a paradoxnosti. Konec 30. let nabízí Habsburkům další restaurační šanci v Rakousku, ale ani to se nakonec nepodaří. Druhá světová válka Habsburky rozdělila. Někteří sdíleli osud svých nových vlastí (Polsko), pokoušeli se uhájit rodový majetek tváří v tvář Hitlerovi a Stalinovi – myslím, že lépe jsou tu vystiženy peripetie nacistického Německa, paradoxy jeho ideologie, jež vedly často k protismyslým rozhodnutím. Ve Vídni okupované Sovětskou armádou a později i dalšími spojenci nachází napojení na francouzskou tajnou službu zase s ukrajinskou kartou v ruce – a konec je už vlastně na počátku.

Knihy je zaplněna činy a osudy řady významných postav: jsou tu hlavně Ukrajinci, pozoruhodné, dobrodružné postavy, mladí lidé, neboť homosexuální inklinace Wilhelmova je z knihy zřejmá, politici, kteří svou hru trvající desetiletí, nakonec prohráli. Závěr je v oranžové („Orange“) jako proslulá ukrajinská revoluce – dobré konce však mají jen pohádky. Jisté zklidnění a nalezení pevného přístavu vidí Snyder v zámku Żywiec, kam se vrací Maria Krystyna, a na chorvatském ostrově Lošinj, kde dosud stojí habsburská vila, kterou chtějí koupit rakouské firmy: nic nelze vrátit, ale řada představ, které Habsburkové měli po celé 20. století, se svým způsobem naplnila nebo naplňuje – pravda ovšem je, že jejich představy byly za staletí vlády velmi proměnlivé.

V Epilogu se autor vrací do Lvova a zde nachází náměstí s dětským hřištěm pojmenované po Vasylu Vyšyvaném, tedy Wilhelmovi, ale nikdo tu už neví, kdo to byl, a Ukrajinka lhostejně naslouchá jeho příběhu pronášenému ukrajinsky s cizím přízvukem. Evropská unie jako realizace habsburského snu a habsburské politiky jistě není jen názorem autora, je to i obecná představa většiny Rakušanů. Snyder to vystihuje takto a tento citát necht' současně prezentuje jeho styl a způsob výkladu a argumentace: „In the early twenty-first century, the European Union is in what might be called the Habsburg position: in control of a massive zone of free trade, at the center of an economic globalization, without far-flung maritime possessions, lacking the ability to project decisive military power, in an age of unpredictable terrorism. In late 2007, an Austrian foreign minister spoke proudly of the removal of border controls between her country and its eastern neighbors. This European Union policy restored the state of affairs of 1914, when Habsburg subjects could travel the length and breadth of these very same territories with no documentation at all. The European Union, like the Habsburg dynasty, is without a national identity, yet fated to address the national question within its constituent parts and along its borders. The Habsburgs were most successful when they addressed national questions with tact, economic pressure, and the promise of bureaucratic jobs. The Europeans, with very limited military forces, have no other choice but precisely this policy. It has worked, in general, rather well.“ (s. 264).

Rusko není tématem této knihy, tím je Ukrajina, Rakousko-Uhersko, Rakouská republika, Německo, Francie, misty i Španělsko. Stále je však za vším vidět a cítit jeho stín, neboť Rusko vlastně vymodelovalo Wilhelmův život, sice nepřímou, ale o to výrazněji. Proto je tato kniha důležitá i pro studium ruského areálu a jeho vazeb, neboť symbolizuje to, co Rusko v Evropě dosud silně představuje: není přítomno přímo, ale již jeho pouhá existence vyvolává osudové pohyby, je tu přítomno méně takticky, ale více strategicky. I na to Snyderova kniha upozornila.

Snyderova práce je profesionální (mapy, obrazová dokumentace, biografické údaje a podrobné poznámky), ale z vědeckého bádání tam není mnoho původního, spíše je tu podání známého doplněného z nových pramenů a sekundární literatury a ovšem vlastními zážitky a emocemi. Je překvapující, že tu nejsou uvedeny knihy italského germanisty Claudia Magrise, pro pochopení střední Evropy a habsburského mýtu stěžejní.⁵ Z knihy je znát, že je určena především Američanům. Stará historiografie se už sice přežila, ale místy je tu nedostatek určité přesnosti a chladné systematickosti citelný. Autor důsledně zachovává současnou podobu místních názvů, odmítá tedy uzuální názvy, jež se za léta vžily (píše Lviv, Černivcy apod.), ale nevím, jestli je to dobře, i když je to v linii *political correctness*, respektuje tedy status quo, jichž ovšem ve 20. století byla už řada. Již senzační podtitul – neboť rozhodně nejde o nějaký tajný život, pouze o reklamní „label“ – umístí uje dobře a působivě napsanou Snyderovu knihu do sféry masovější populárně vědecké produkce; co však její určení přesahuje, jsou působivé, často implicitní paralely a ostré pohledy, které se zařezávají především do naší současnosti. Knihu lze doporučit všem slavistům a germanistům v širokém slova smyslu, zájemcům o střední Evropu, ale ze slavistů – kromě polonistů a ukrajinistů – jak už řečeno – hlavně rusistům: ruský fenomén je tu sice skrytý, ale o to důležitější, působivější, klíčový. Zajímavé je, že stranou zůstává český podíl na líčených událostech, ačkoliv i v tomto případě stály české země či Československo ve středu dění - bez nich nelze pochopit nic podstatného – příčiny se lze bez spekulace dopátrat jen stěží.

Ivo Pospíšil

---

5 Claudio Magris: *Il mito absburgico nella letteratura austriaca moderna*. Torino 1963; čes. překlad *Habsburský mýtus v moderní rakouské literatuře*. Přel. Jiří Pelán a Ivan Seidl. Brno – Praha 2001. Týž: *Danubio*. Milano 1986, čes. překlad *Dunaj*. Přel. Kateřina Vinšová a Bohumír Klípa. Odeon, Praha 1992. K další literatuře o tématu střední Evropy, který s Habsburky souvisí, odkazují k své knížce *Slované a střední Evropa. Problémy a osobnosti*. Brno 2006.